

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון 1 תשע"ד
מספר 476

ברכת המזון

בברכות הקשורות לעולם הרוחני של הכלל (בונה ירושלים ואת צמח). בהמשך ברכת המזון יש ברכה נוספת. בגמרא, ברכות מח ע"ב נאמר:

הטוב והמטיב – ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר. דאמר רב מתנא אותו היום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב – הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה.

הרוגי ביתר ניתנו לקבורה בט"ו באב. למה על האירוע הזה דווקא תיקנו ברכה לדורי דורות? גם אם היה מקום בשעתו להודות על שניתנו לקבורה, מה הסיבה להודות בכל פעם שאנו אוכלים במשך אלפי שנים? מה הקשר בין זה לברכת המזון?

ה"בית יוסף" בסימן קפט בשם הירושלמי עונה: "כשנחרב ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד, ולכך סמכוה אצל בונה ירושלים". כלומר, ברכת "הטוב והמטיב" היא חלק מברכת "בונה ירושלים", שכל מי שלא אמר "מלכות בית דוד" לא יצא ידי חובה. מתוך חורבן ירושלים וחורבן מלכות בית דוד בא חורבן ביתר.

ו"כשנחרבה ביתר – נגדעה קרן ישראל". כבודו של עם ישראל ירד. לכן, לדעת מסכת סופרים, תלמידי חכמים מתענים "שני וחמישי ושני מפני חילול השם ומפני כבוד ההיכל שנשרף".

ממשיך הירושלמי ומבאר כי לא תחזור קרן ישראל למקומה אלא בחזרת מלכות בית דוד. זו הסיבה שבגללה אנו מברכים ברכה זו בכל ברכת המזון. עלינו לזכור את כל ההשפלות שעבר עם ישראל מאז חורבן ירושלים ומלכות בית דוד: השואה, האינקוויזיציה, הפרעות הנוראות שעשו ביהודים, מסעי הצלב וכו'. חורבן זה בא מחורבן ירושלים ומאיבוד מלכות בית דוד.

ברם, מסביר הרב אליהו מונק בספרו "עולם התפילות": העובדה שדווקא קבלת הרשות לקבור את הרוגי ביתר הביאה לתקן את ברכת "הטוב והמטיב", הנאמרת עד היום הזה על בשורות טובות (ברכות פרק ט, משנה ב) על הנאות ושמחות שונות, אינה מקרית. עובדה זו עשויה להזכיר לנו שהיו תקופות כה קשות בחיי עמנו שאפילו הקלה פעוטה כזאת, קבלת רשות לקבור את חלליהם בארצם ובאדמתם, כבר הייתה בעיניהם "טובה כפולה ומכופלת" מיד אביהם שבשמים.

אל כל אלה פונה ברכתה הרביעית של ברכת המזון בעקבות המאורע ההיסטורי שהיה הסיבה לתקנתה. היא ממשיכה את הקו של שלוש הברכות הקודמות המתארות את שפע חסדי ה' הנובע מקדושת ארץ ישראל.

הרב ד"ר אלי קון
מרצה בהתמחות לתנ"ך

הקשר בין ברכת המזון וארץ ישראל

בברכה הראשונה של ברכת המזון אנו מודים על המזון שה' נותן לכל ברואיו, "כאמור פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, ברוך אתה ה' הזן את הכל".

בברכה השנייה אנו מודים על ארץ ישראל. בהקשר זה אנו מזכירים את הברית שה' כרת עם אבותינו על הארץ ומודים גם על התורה. נשאלת שאלה: למה להזכיר את הארץ בברכת המזון?

כן אפשר לשאול גם על הברכה השלישית שבה אנחנו מתפללים על בניין ירושלים ועל בית המקדש. מה הקשר שלהם לברכה על דבר שאדם אוכל? הרי בכל העולם כולו מברכים על האוכל ולא רק בארץ ישראל וירושלים?

תשובה אפשרית לשאלות אלו מצויה בפסוק שממנו לומדים חיוב ברכת המזון. שם כתוב: "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך" (דברים ח, י). הארץ היא מקור השפע של הברכה. ככל שאנו מושרשים יותר בארץ ישראל אנו ניוונים יותר מהשפע הרוחני והגשמי שבארץ.

אם נתבונן במבנה של הברכות בברכת המזון נמצא קשר עמוק יותר בין ברכת המזון לארץ ישראל. בגמרא, ברכות מח ע"ב נאמר:

אמר ר' נחמן משה תקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן. יהושע תקן ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים. דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש.

מהו הקשר הפנימי המחבר בין הברכות השונות?

הראייה קוק זצ"ל, בפירושו לסידור עולת הראיה, מסביר שהחוט החרוז בכל דרכי התורה הוא הקשר בין הפרט והכלל. אנו רואים את הקשר הזה במבנה ברכת המזון.

ראשיות הכל אדם צריך הקיום הגופני הפרטי ואחריו הקיום הגופני הכללי [...] על כן קודם לכל תקן משה את ברכת המזון בשעה שירד להם המן לתקנתם וקיומם החמורי הפרט. מבלעדיו אין חומר לבנות. אחר כל עלינו מזה שנכנסנו לארץ ובאנו אל המצב העסק של הקיום הכללי הגופני. אחר כך דוד ושלמה תקנו "בונה ירושלים" שכבר בא הזמן לכוון הצורה הרוחנית הכללית לכלל האומה ומרכזה.

הרב קוק מסביר שיש מבנה מיוחד בברכת המזון המתאר את ההתפתחות הרעיונית בתוך הברכות של ברכת המזון, מהצדדים הגשמיים של האדם (הזן את העולם) לצדדים הרוחניים והכלליים של האומה כולה (בונה ירושלים). בעניין זה דומה מבנה ברכת המזון לתפילת שמונה עשרה. ברכות הבקשות של העמידה מתחילות בצדדים גשמיים של החיים המתחילים בעיקר לעולם הפרט (דעת, רפואה ופרנסה) ומסיימות

פגשת תולדות

אברהם הוליד את יצחק

"אלה תולדות יצחק בן אברהם,"

יוצא לשדה "לשוח" (הכוונה להתפלל), והנה רבקה מגיעה. אולי הפעולה היחידה שהתורה מייחסת ליצחק היא חפירה. בעצם יצחק חפר את הבארות שחפר בעבר אברהם. כך מודגש גם בפסוקים: "וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו [...] ויקרא להן בשמות כשמות אשר קרא להן אביו".

דוגמה מעניינת נוספת המבטאת את השוני בעבודתם הוא החסד של אברהם לעומת הגבורה של יצחק. אברהם פועל בעולם במישור החסד. הוא נוטע אשל כדי להביא אורחים ואף מחפש אחריהם אף על פי שאיננו מכירים. הוא מגן על חוטאי סדום רק כדי לא להביא חורבן לעולם, ואילו יצחק פועל במישור הגבורה. הוא רב עם חופרי הבארות מסביבו ואינו יוצא מהארץ למרות הרעב. דווקא עם עשיו, המבטא גם הוא את הדין, הוא מצליח להתחבר, על אף שמידה זו לא הייתה נוכחת דיה בבית אברהם. אם כן, נראה כי בכל הנוגע לצורה שבה פעל אברהם בעולם, יצחק בוחר לבטא את ייחודיותו בקשר עם ה' בצורה שונה לחלוטין מאביו. אולם יצחק ממשיך את דרכו של אברהם, כגון חפירת הבארות.

אם כן, הכוח להתחדשות של יצחק בעבודתו נובע מהאחריות המוטלת על כתפיו להמשיך את דרכו של אברהם. הביטחון שלנו, כי בסוף התהליך יתאחדו כוחות האבות ובניהם להיות נחלת העם כולו, נובע גם הוא מברכת ה' לאבות.

מתוך כך אנו לומדים לימינו אנו. הניסיון להתעלם מהמסורת שאבותינו הנחילו לנו ולהתכחש לדברים רבים הטבועים בנו מראשית העצירה, אינו מוביל את האדם לחופש גדול יותר ולביטוי עצמי רב יותר. אדרבה, יש בהתכחשות זו יותר ממעילה במורשת אבותינו, כי אם גם פגיעה בעצמיותו האמתית של האדם עצמו.

מקורות

הרב ראובן ששון, "האור כי טוב".
הרב זאב קרוב, "מה שתשיב הפרשה".

הדר לוי

סטודנטית בהתמחויות לתנ"ך ולחינוך חברתי קהילתי

הפרשה מתחילה בתולדות שני אבות האומה הראשונים, אברהם ויצחק. משום מה רואה התורה לנכון לבטא את הקשר ביניהם בצורה כפולה, כאשר ההסתכלות היא דו-כיוונית: גם את ההמשכיות שיצחק אחראי עליה בהיותו בנו של אברהם, וגם את עצם היותו של אברהם אביו של יצחק. פסוק זה בא ללמדנו כלל חשוב הנלמד מאבות האומה ובפרט מיצחק, כי על כל אדם לייצג את הנאמנות לשורשיו, מצד אחד, ואת החידוש שיש לו לתת בעולם, מצד שני. אם כן, עלינו להבין מהי הייחודיות בין יצחק לאברהם. כותב המהר"ל בספרו נתיב אהבת ה' (פרק א): "ומפני כי האבות היו דבקים בו יתברך כל אחד ואחד במידה מיוחדת, עד כי שלושה האבות היה להם הדבקות לגמרי כל אחד היה לו דבקות מיוחדת". נבאר מעט מההבדלים הניכרים בנטייתיהם של אברהם ויצחק בעבודת הבורא.

נפעלות למול פעולה

אחד המאפיינים הבולטים בדמותו של אברהם אבינו הוא הרצון לפעול תמיד להארת אור ה' בעולם. הוא היה עסוק כולו בעולמות הגשמיים, נלחם בחמשת המלכים, פעל להצלת סדום, נטע אשל כדי לארח אנשים ולקרוא בשם ה', הכניס אורחים כאשר מצבו הבריאותי לא היטיב עמו, ואף פעל להצלת סדום, עיר מלאה חטאים. הוא חי בתודעה של "נציג הקב"ה בעולם", עד כדי כך שנקרא "אברהם העברי", מפני שמשול היה למי שנמצא בעבר אחד של הנהר וכל שאר העולם בעברו השני. מגמה זו אצל אברהם ביטאה את אהבתו לה'. הייתה זו הדרך שלו לקיים "ואהבת את ה' אלוהיך".

לעומת זאת, אצל יצחק יש מידה של "נפעלות", כלומר מעין פסיביות כלפי המציאות. אין מדובר חס וחלילה מתוך מידה שאיננה מתוקנת, כי אם חיים בהם הוא בביטול גמור כלפי ה'. גם כאשר הוא רצה לפעול במציאות זה היה דרך תפילה והתבטלות כלפי האלוקות. מתוך כך המציאות ממילא השתנתה לטובה. הוא "נגרר" לעקידה על ידי אביו ללא כל שאלה וויכוח מצדו. גם בנושא שידוכו של יצחק, אברהם הוא זה שמחליט לשלוח את אליעזר. בעצם יצחק עצמו איננו מחפש שידוך כי אם

במעגלי העם היהודי

העדה החרדית ונטורי קרתא

ברוריה מכמן

יש להבחין בין הציבור החרדי לעדה החרדית. העדה החרדית היא קבוצת מיעוט בתוך הציבור החרדי הדוגלת בהתבדלות קיצונית. כיוון שחבריה מסרבים להשתתף במפקדי אוכלוסין קשה להעריך את מספר חבריה. המוסד המרכזי של העדה החרדית הוא הבד"ץ (בית דין צדק) בירושלים.

ראשיתה של העדה החרדית עוד בתקופת השלטון התורכי, באמצע המאה ה-19, כאשר קבוצות של יהודים מהונגריה עלו לארץ והביאו עמם מסורת דתית של התנגדות לחידושים והסתגרות מפני העולם המודרני. הם עלו לארץ כדי להתרחק מרוחות ה"השכלה" שנשבו באירופה. ססמתם, שאותה טבע החת"ם סופר, הייתה "חדש אסור מהתורה".

הרבי מסאטמר, ר' יואל טייטלבוים (1887–1979), הוא האיש שניסח בשנות ה-50 את האידאולוגיה הקיצונית של העדה החרדית. הוא משתמש בביטוי "שלוש השבועות" הלקוח ממסכת כתובות והמסתמך על הפסוק המופיע שלוש פעמים בשיר השירים, "השבעתי אתכן בנות ירושלים [...] אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ". חז"ל פירשו שבועות אלה כרמז לכך שבזמן הגלות עם ישראל והקב"ה נמצאים בפירוד, ועם ישראל מצווה שלא לעורר את הגאולה עד שיגיע זמנה להתעורר. לכן הקב"ה השביע את עם ישראל שלא יעלו בחומה ושלא ימרדו באומות העולם. את האומות השביע הקב"ה שלא ישעבדו את עם ישראל יותר מדי. לדעת הרבי מסאטמר, הציונות היא הפרה בוטה של שלוש השבועות והיא שהביאה על עם ישראל את השואה.

חברי העדה החרדית אינם משתתפים בבחירות לכנסת ולעיריות מפאת התנגדותם לציונות ולמדינה. הם גם אינם לוקחים מהמדינה תקציבים עבור מוסדות החינוך שלהם ורובם אף מסרבים לקבל את קצבאות הביטוח הלאומי.

קיצונית עוד יותר מן העדה החרדית היא קבוצת "נטורי קרתא" ("שומרי העיר" בארמית) שמרכזם בישיבת "תורה ויראה" שלב שכונת מאה שערים. קבוצה זאת מונה בארץ כמה מאות משפחות בירושלים ובבית שמש וכן בלונדון ובניו יורק. חלק קטן מאנשי הקבוצה נוקטים בעמדות קיצוניות יותר ואף קוראים להקמת מדינה פלסטינית במקום מדינת ישראל.

לפנים, היו נטורי קרתא חלק מהעדה החרדית, אך הם התפלגו ממנה בשנות השישים של המאה הקודמת. השם "נטורי קרתא" ניתן להם בעקבות כרוז שהם הוציאו בתקופת ה"נטורים" (ארגון שומרים שהוקם בשנות השלושים של המאה הקודמת כדי להגן על היישוב היהודי בארץ) ובו טענו שמגני הארץ האמתיים הם לומדי התורה ולא אלו המגנים עליה באופן פיזי. קבוצה זאת פעילה היום בארגון הפגנות בארץ נגד חילולי שבת וחילול קברים.

לעיון נוסף

- בנימין בראון (2004), "המרקם הדתי-חברתי של שכונת מאה שערים", בתוך: אריאל 25 (163–164): 135–121
- רבקה ש"ץ (2008), "עיונות הספרות החרדית עם הציונות", בתוך: נתיב 21, 86–89